СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Проф. д-р Атанас Атанасов – Зам. ректор „Научноизследователска дейност и развитие на кадрите“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Анета Денева
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Галина Чиприянова
Full Professor Carlos Coelho, PhD
Full Professor Jan Polowczyk, PhD
Full Professor Тадија Ђукић, PhD
Assoc. Prof. Tatiana Manasterska, PhD

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ

Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2522-2 - Печатно
ISBN 978-954-23-2523-9 - Онлайн

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО
Проф. д.ик.н Росица Чобанова **7**

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ
Проф. д-р Андрей Захариев, докт. Илиан Илчев **15**

PARALLEL ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE LARGE LISTED COMPANIES FROM THE TOURISM SECTOR
Prof. Stefan Simeonov, PhD, PhD student Alexey Gudev **22**

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев **32**

ЗА ЛИПСВАЩАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДАНЪЧНАТА АВТОНОМНОСТ НА ОБЩИНИТЕ И МЕСТНАТА СТОПАНСКА АКТИВНОСТ
Доц. д-р Людмил Найденов **41**

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ
Доц. д-р Николай Нинов **49**

ПАЗАРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОМЯНАТА НА УЧАСТИЕТО НА ОСИГУРЕНИТЕ ЛИЦА ВЪВ ФОНДОВЕТЕ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова **58**

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „КАСКО НА МПС“ НА БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Доц. д-р Румен Ерусалимов **66**

РОЛЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО И ПОВИШАВАНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНАТА ГРАМОТНОСТ
Гл. ас. д-р Анелия Панева **73**

АНАЛИТИЧЕН ПРЕГЛЕД НА ТОП 10 НА HEALTHTECH СТАРТЪПИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СПОРЕД КЛАСАЦИИТЕ НА TRACXN)
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 80

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА ОСИГУРЯВАНЕТО В УНИВЕРСАЛЕН ПЕНСИОНЕН ФОНД В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 91

ПАЗАРЪТ НА ТРУДА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД УМЕНИЯТА НА РАБОТНАТА СИЛА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 100

СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ ALTMAN'S Z-SCORE МОДЕЛ
Ас. д-р Силвия Заркова 105

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА СОБСТВЕНИЯ КАПИТАЛ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В КОНТЕКСТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ БАЗЕЛ III
Д-р Беатрис Любенова 111

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Докт. Васил Василев 123

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Горян Милев 131

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И ЕВОЛЮЦИЯ НА ДАНЪЧНАТА ОСНОВА В АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Ивайло Здравков 141

СЪСТОЯНИЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ПАЗАР НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ - ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Докт. Пламен Илиев 150

ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ ЗА ДЪРЖАВНАТА НАМЕСА: МОДЕЛИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ И COVID-19
Докт. Станислав Младенов 159

РЕГИОНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ И ДИВЕРГЕНЦИЯ НА ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ
Докт. Цондю Цондев 169

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРИХОДИ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА
Проф. д-р Атанас Атанасов 183

NEAR-EXACT DISTRIBUTIONS AND FINITE FORM REPRESENTATIONS: PROBLEMS THEY CAN SOLVE
Full Professor, Ph.D. & Hab., Carlos A. Coelho 190

НОРМАТИВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОТНОСНО ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ИНФОРМАЦИЯ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА НАДЕЖДНА ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БАНКИТЕ
Доц. д-р Венцислав Вечев 198

SUSTAINABILITY REPORTING CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ACCOUNTING LEGISLATION
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD,
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD 204

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова 211

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОТЧИТАНЕ НА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ ПО ДОГОВОРИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО
Доц. д-р Диана Крумова 218

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION IN ROMANIA, BULGARIA, AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE FINANCIAL INCLUSION INDEX OF TRADITIONAL AND FINTECH SERVICES
Assoc. Prof. Eduard Hîrbu, PhD, Hîrbu Ana 226

ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 235

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА СЕЗОННИТЕ КОЛЕБАНИЯ В ПОСЕЩЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В ЧУЖБИНА
Доц. д-р Пламен Петков, докт. Пламена Колева 247

ДОКЛАДВАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА БИЗНЕСА – СЪДЪРЖАНИЕ И АКТУАЛНИ НАСОКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова 257

ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРИЕМА НА СТУДЕНТИ ПО АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ И ИКОНОМИКА ЗА УЧЕБНАТА 2023 – 2024 ГОДИНА В Р БЪЛГАРИЯ
доц. д-р Росица Колева 266

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОДИТОРСКИТЕ УСЛУГИ В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 272

ОБЕЗЦЕНКА НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Слави Генов 280

ВЛИЯНИЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ ВЪРХУ ФИСКАЛНАТА СТАБИЛНОСТ
Гл. ас. д-р Жельо Желев 288

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ 9 В МУЛТИНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Гл. ас. д-р Кирил Димитров 296

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 302

НЕЗАВИСИМОСТТА НА ОДИТНИТЕ КОМИТЕТИ И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ
Докт. Румен Гъбов 308

АНАЛИЗ НА КЛЮЧОВИ АСПЕКТИ ОТ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Докт. Цветозария Гатева 316

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ, ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

DIGITAL THREAT ANALYSIS
Professor Serghei Ohrimenco DSc, Associate Professor Lucia Gujuman, PhD, Valeriu Cernei 329

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПОДБОРА НА ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Проф. д-р Галина Захариева, докт. Маргарита Николова 336

GENERATION Z IN POLAND AND BULGARIA: CORE VALUES AND LIFE PRIORITIES
Prof. UEP. dr hab. Dariusz Nowak, Assist. Prof. Aleksandar Lichev, PhD, Szymon Nowak..... 344

СЪВРЕМЕННОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МАРКЕТИНГОВИЯ ПЕРСОНАЛ – СПЕЦИФИКА И ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Ваня Григорова 352

ИНТЕЛИГЕНТНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И РАБОТА В МРЕЖИ
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Доц. д-р Маргарита Шопова..... 360

POSITIVE ASPECTS AND CHALLENGES OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS
Assoc. Prof. Natalia Marinova, PhD..... 368

УСТОЙЧИВО ВНЕДРЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРОЕКТ №: 2022-1-BG01-KA220-VET-000089399 „ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ НА МСП В СЕКТОРА ХОРЕКА ЗА ЕФЕКТИВНО УСВОЯВАНЕ НА ЗНАНИЯ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ (HORECA 5.0)“
Доц. д-р Христо Сирашки..... 375

ИНТЕРЕСИ И МОТИВАЦИОННИ НАГЛАСИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЕНИДЖЪРА
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева..... 382

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова 388

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИТЕ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И ТЯХНОТО РАЗРЕШАВАНЕ
Гл. ас. д-р Милен Динков..... 396

СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов..... 404

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪТЯ НА КЛИЕНТА
Ас. д-р Стелиана Василева 412

PROTECTION OF DOCUMENT-CENTRIC SYSTEMS FROM DIGITAL THREATS
Assistant Ghenadie Belinschi 420

ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ГЪВКАВА МЕТОДОЛОГИЯ (SCRUM) НА УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Д-р Андрей Йорданов 426

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

УСТРОЙСТВО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ – ОСОБЕНОСТИ, РЕГЛАМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ
Проф. д-р Гена Велковска 437

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 446

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF RETAIL AND WHOLESALE BUSINESSES IN UKRAINE
Prof., Doctor of Economics, Olena Khadzhynova, Assoc. Prof., Candidate of Economic Sciences, Larysa Kapranova, Ph. D., Roman Sharanov 456

НЯКОИ ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ МЕНИДЖМЪНТА НА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ
Доц. д-р Валери Велковски..... 462

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
Доц. д-р Виолета Блажева **473**

ЕКО-ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ
Доц. д-р Елена Йорданова **478**

INNOVATION AND INDUSTRY 5.0 – SOME CONNECTIONS AND OPPORTUNITIES
Assoc. Prof., Iskra Panteleeva, PhD **483**

OPPORTUNITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESS DEVELOPMENT THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD, PhD Student Kalin Borisov **491**

ПРОМОТИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ ЧРЕЗ ДИГИТАЛНИ ИНОВАЦИИ
Доц. д-р Любка Илиева **499**

ЛОГИСТИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ФИРМАТА, ОРГАНИЗА-ЦИОННАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА АКТИВНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИВОВАРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов **506**

ПРОУЧВАНЕ НА РЕЛАЦИЯТА МЕЖДУ ДИГИТАЛНИТЕ УМЕНИЯ ЗА ПАЗАРУВАНЕ И РАЗПОЛАГАЕМИТЕ ДОХОДИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Симеонка Петрова **516**

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ 21 ВЕК
Гл. ас. д-р Ваня Ганева **522**

TRANSFORMATION OF CONSUMER ONLINE PURCHASING BEHAVIOUR IN THE EUROPEAN UNION
Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD **529**

METHODS FOR GENERATING INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES
Head Assist. Prof. Ivaylo Kostov, Ph.D. **537**

РОЛЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 545

БАРИЕРИ ПРЕД ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докт. Виктор Маринов 551

HUMAN RESOURCES IN THE AGE OF DIGITALIZATION
PhD Student Denitsa Gharkova-Zaharieva 557

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА

Докт. Горян Милев[1]

Резюме: *Обект на изследване е отрасловата структура на икономиката на България и ЕС, а негов предмет шоковите въздействия на пандемията Covid-19 върху отрасли от икономиката в България и ЕС. Целта на доклада е да изследва набор от отрасли, понесли в най-голяма степен шокови въздействия от пандемията върху структурата на икономиките на България и ЕС. На тази база е поставен акцент върху туризма, транспорта, петролния сектор и фармацията като са приведени емпирични свидетелства за ефекта на пандемията върху тях.*

Ключови думи: *отрасли на икономиката, пандемията, шокови въздействия, икономическо възстановяване*
JEL: E32, E39
DOI: doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.16

SHOCK EFFECTS OF THE PANDEMIC ON SECTORS OF THE ECONOMY IN BULGARIA AND THE EU - EMPIRICAL EVIDENCE

PhD Student Goryan Milev

Abstract: *The object of research is the sectoral structure of the economy of Bulgaria and the EU, and its subject the shock effects of the Covid-19 pandemic on sectors of the economy in Bulgaria and the EU. The purpose of the report is to select a set of industries that suffered the greatest shock effects from the pandemic on the structure of the economies of Bulgaria and the EU. On this basis, emphasis is placed on tourism, transport, the oil sector and pharmaceuticals, and empirical evidence is given about the effect of the pandemic on them.*

Key words*: sectors of the economy, the pandemic, shock effects, economic recovery*
JEL: E32, E39
DOI: doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.16

1. Въведение

Пандемията от Covid-19 се превърна в безпрецедентно предизвикателство за световната икономика, като оказа особено силно влияние върху икономиките на страните от Европейския съюз, включително България. Актуалността на настоящото изследване се обуславя от няколко ключови

[1] gorian.milev@gmail.com, СА „Д. А. Ценов“, катедра „Финанси и кредит“.

фактора. ***На първо място*** поставяме уникалният характер на икономическата криза, предизвикана от пандемията, която се различава съществено от предходни кризи поради: едновременното въздействие върху предлагането и търсенето; неравномерното засягане на различните икономически сектори, както и безпрецедентните мерки на публичните власти за подкрепа на бизнеса и заетостта. ***На второ място*** включваме потребността от задълбочен анализ на ефектите на пандемията при наличието на секторни различия в икономиките на България и ЕС, включващо: идентифициране на най-уязвимите отрасли; оценка на ефективността на приложените мерки за подкрепа, както и извеждане на изводи за повишаване на устойчивостта на икономиката. ***На трето място*** считаме, че акумулирането на емпирични свидетелства следва да послужи за обосновка на информирани политики за следепидемично възстановяване, подготовка за бъдещи кризисни ситуации с формиране на резерви и запаси (вкл. лекарствени), както и оптимизиране на разпределението на ресурсите за подкрепа на икономическите агенти и в частност на икономическите оператори.

На тази основа за ***обект*** на изследване се определя отрасловата структура на икономиката на България и ЕС, а негов ***предмет*** шоковите въздействия на пандемията Covid-19 върху отрасли от икономиката в България и ЕС. ***Целта*** на доклада е да изследва набор от отрасли, понесли в най-голяма степен шокови въздействия от пандемията върху структурата на икономиките на България и ЕС. На тази база е поставен акцент върху туризма, транспорта, петролния сектор и фармацията като са приведени емпирични свидетелства за ефекта на пандемията върху тях.

2. Теоретична рамка за изследване шоковите въздействия на пандемията върху икономическите отрасли

Теоретичното разбиране за икономическите шокове (Brusarski, Zahariev, & Manliev, 2024) понася значителна еволюция през последните десетилетия. За целите на настоящото изследване е необходимо да се направи задълбочен анализ на тяхната същност, видове и механизми на въздействие. Основните характеристики на икономическите шокове могат да бъдат систематизирани в табличен вид (вж. таблица 1).

Икономическите шокове по своята природа представляват екзогенни или ендогенни събития, които предизвикват значителни отклонения от равновесното състояние на икономическата система (Брусарски, Захариев, & Манлиев, 2015). В икономически контекст съвременната теория (Лилова, Р., Захариев, А., Кръстев, Л. и колектив, 2021) предлага многоаспектна класификация на шоковете, която може да бъде представена в различни разрези. На база проучване на множество виждания на автори, считаме че може да определим два основни критерия, за класификация на икономическите шокове – първият е източника на въздействие и вторият е обхвата на въздействие (вж. Таблица 2).

Таблица 1. Систематизация на основните характеристики на икономическите шокове

Характеристика	**Проявления**	**Емпирични свидетелства**
Внезапност	Неочаквано възникване или рязка промяна	Природни бедствия, геополитически кризи
Мащаб на въздействие	Степен на отклонение от равновесното състояние	Локални, регионални, глобални кризи
Продължителност	Времеви обхват на преките и косвени ефекти	Краткосрочни, средносрочни, дългосрочни
Предвидимост	Възможност за прогнозиране и подготовка	Циклични кризи, Катастрофични (непредвидими) кризи

Източник: Собствени виждания на автора

Таблица 2. Вербално-табличен модел на многоаспектна класификация на икономическите шокове

Икономически шокове според източника на въздействие		
Подвидове	**Механизъм на въздействие**	**Примери от пандемията**
Шокове на предлагането	Нарушаване на производствения процес	Затваряне на предприятия
Шокове на търсенето	Промяна в потребителското поведение	Намалено потребление на услуги
Комбинирани шокове	Едновременно въздействие	Цялостен ефект на COVID-19
Икономически шокове според обхвата на въздействие		
Секторни шокове	Засягат конкретни отрасли	Срив в туристическия сектор
Системни шокове	Засягат цялата икономика	Общ спад на БВП
Глобални шокове	Международно въздействие	Нарушени вериги на доставки

Източник: Собствени виждания на автора

От така развития вербално табличен модел може да се уточни, че според източника на въздействие шоковете на предлагането възникват при нарушаване на производствените процеси или веригите на доставка (Laktionova, Dobrovolskyi, Karpova, & Zahariev, 2019). От своя страна шоковете на търсенето са свързани с резки промени в потребителското и инвестиционното поведение. Не на последно място намират проявление и комбинирани шокове, които засягат едновременно предлагането и търсенето. Вторият приложен критерии – обхват на въздействието – йерархично надгражда модела със стартово ниво секторни шокове, които засягат специфични, респ. отделни икономически сектори. На следващо ниво по обхват поставяме системните шокове, които влияят върху цялата икономическа система, респ. върху една национална икономика. Глобалните шокове,

какъвто бе пандемията имат въздействие върху множество държави и тяхното въздействие е повсеместно. Може да се направи извода, че пандемията от Covid-19 се характеризира като уникално явление (Zahariev, Zaharieva, Mihaylova, & Nikolova, 2022f), което съчетава елементи от всички посочени категории. Това я прави безпрецедентна за съвременната икономическа история.

Шоковете от пандемията доведоха до срив на глобалния БВП и породиха икономическа криза. Поради своя уникален причинител (Covid-19) тази криза може да се маркира с редица специфични характеристики, които я отличават от предходните кризи. На първо място отчитаме комплексност на въздействието с едновременно влияние върху предлагането и търсенето, изразено в нарушаване на производствените процеси поради локдауни, прекъсване на глобалните вериги на доставки; драстичен спад в потребителското търсене, промяна в потребителските предпочитания и навици. На второ място може да поставим категорично асиметричното въздействие върху различните сектори. Имаме както силно засегнати сектори (туризъм, транспорт, ресторантьорство), така и относително стабилни сектори (хранителна промишленост, фармация (Zaharieva, Tarakchiyan, & Zahariev, 2022)) или имунизирани срещу пандемията сектори. Пандемията обаче породи и възможност за експанзия в други сектори, които отчетоха растеж на своите финансови и натурални показатели. Сред тях може да поставим електронната търговия, дигиталните услуги (Zahariev, et al., 2023) и банкиране (Zahariev, Angelov, & Zarkova, 2022), дистанционното обучение .(Zahariev, Simeonov, & Todorova, 2023),
(Zahariev, Laktionova, Zaharieva, & Kostov, 2022b), (Zahariev, Ivanova, Angelov, & Zaharieva, 2021c). На трето място поставяме институционалния отговор изразен в безпрецедентни по мащаб фискални стимули (Захариев & Димитров, 2015), вкл. намаляване на данъчни ставки по сектори, нестандартни монетарни политики и банкови регулации, временно преустановяване на някои пазарни механизми, категорично засилена роля на държавната намеса в икономиката, международна подкрепа (Радков & Захариев, 2021) и солидарност при доставката на ваксини.

3. Анализ на въздействието на пандемията върху отраслите в България

Анализът на макроикономическите индикатори разкрива мащаба на икономическия шок, причинен от пандемията COVID-19 върху българската икономика. Траекторията на основните показатели демонстрира значителни колебания през изследвания период 2019-2022 г. Реалният растеж на БВП претърпява драматичен обрат от положителните 3.7% през 2019 г. към отрицателните -4.4% през 2020 г., последван от възстановяване до 4.2% през 2021 г. и стабилизиране на 3.9% през 2022 г. (НСИ, 2024). Тази динамика илюстрира класическия V-образен модел на икономическа криза и

възстановяване, макар и с известни специфики.

Особено показателна е тримесечната динамика през 2020 г., когато се наблюдава прогресивно влошаване: от сравнително умерен спад от -1.8% през първото тримесечие до драматичен срив от -8.6% през второто тримесечие, последван от частично възстановяване до -4.2% и -3.8% през третото и четвъртото тримесечие съответно. Това временно подобрение се дължи на адаптивните механизми, развити от икономическите агенти, както и на въведените държавни мерки за подкрепа.

Паралелно с това, пазарът на труда демонстрира относителна устойчивост, с увеличение на безработицата от 4.2% през 2019 г. до пик от 5.3% през 2021 г., последвано от подобрение до 4.8% през 2022 г. (НСИ, 2024). Тази сравнително умерена реакция може да се обясни с ефективността на мерките за запазване на заетостта, въпреки че те доведоха до значително натоварване на публичните финанси, отразено в нарастването на бюджетния дефицит от положително салдо от 2.1% през 2019 г. до дефицит от -3.4% през 2020 г. и -4.1% през 2021 г.

Детайлният секторен анализ разкрива силно диференцирано въздействие на пандемията върху различните отрасли на българската икономика. Брутната добавена стойност показва значителни междусекторни различия, които могат да бъдат обяснени чрез специфичните характеристики на всеки отрасъл и неговата адаптивност към новите условия.

В първичния сектор, селското стопанство отбелязва последователни спадове от -3.3% през 2020 г. и -9.9% през 2021 г., което се дължи на комбинация от фактори, включително нарушени вериги на доставки и затруднен достъп до сезонна работна ръка (НСИ, 2024). Индустриалният сектор демонстрира по-голяма волатилност с първоначален спад от -5.2% през 2020 г., последван от силно възстановяване от 9.6% през 2021 г., илюстрирайки способността на производствения сектор за бърза адаптация към променените условия.

Особено показателен е анализът на сектора на услугите, който разкрива най-голяма вътрешно секторна диференциация. Докато търговията, транспортът и туризмът претърпяват безпрецедентен спад от -11.9% през 2020 г., секторът на информационните и комуникационни технологии отбелязва ръст от 0.7%, а финансовите услуги се разрастват с 2.5%. Това разделение подчертава ключовата роля на дигитализацията и възможността за дистанционно предоставяне на услуги като фактор за устойчивост по време на кризата.

Туристическият сектор претърпява най-тежък удар, с 65% спад в броя на нощувките през 2020 г. и 58% намаление на приходите от международен туризъм. Загубата на над 30,000 работни места в сектора илюстрира дълбочината на кризата и потенциалните дългосрочни структурни последствия. Транспортният сектор също демонстрира значителни загуби, с 45% спад в

пътническите превози и 15% намаление в товарните превози, което подчертава взаимосвързаността между различните икономически сектори.

В противовес на това, информационните технологии и фармацевтичната промишленост показват забележителна устойчивост и дори растеж. ИТ секторът отбелязва 5.3% ръст през 2020 г., съпроводен с 8% увеличение на заетостта, докато фармацевтичната промишленост постига 12% ръст в производството и 15% увеличение на експорта.

4. Сравнителен анализ на икономическия шок от пандемията в държавите от ЕС

Пандемията COVID-19 предизвика безпрецедентен икономически шок в Европейския съюз, характеризиращ се със значителна хетерогенност както между държавите-членки, така и между различните икономически сектори. Макроикономическите показатели разкриват мащаба на въздействието: средният спад в БВП за ЕС-27 през 2020 г. достигна -6.1%, значително по-дълбок от глобалната финансова криза от 2008-2009 г. Възстановяването през 2021 г. показа ръст от 5.3%, последван от умерен растеж от 3.4% през 2022 г., което свидетелства за постепенно връщане към предкризисните нива (Eurostat, 2024).

Факт е обаче, че безработицата в ЕС демонстрира изненадваща устойчивост благодарение на мащабните програми за запазване на заетостта, като средното ниво нарасна умерено от 6.7% през 2019 г. до 7.2% през 2020 г., преди да се върне до 6.8% през 2021 г. Този относително малък ръст маскира значителни секторни различия и потенциални дългосрочни структурни промени на пазара на труда.

Секторният анализ на европейско ниво може да бъде разгледан както за реалната икономика (производствения сектор), така и за услугите.

Индустриалното производство в ЕС претърпя значителен спад през второто тримесечие на 2020 г., достигайки -20.1% на годишна база. Възстановяването показа силна секторна диференциация: автомобилната индустрия регистрира спад от 23.3% през 2020 г., докато фармацевтичният сектор отбеляза ръст от 5.8%. Химическата промишленост демонстрира по-голяма устойчивост със спад от само 3.2%, а производството на електроника и медицинско оборудване отчете положителен растеж от 4.2% (Eurostat, 2024).

Особено показателна е динамиката във веригите на доставки: 71% от европейските производители съобщават за значителни нарушения през 2020 г., като този процент намалява до 45% през 2021 г., което илюстрира постепенната адаптация на производствените процеси към новите условия.

Сферата на услугите демонстрира най-драматичната диференциация в историята на ЕС. Туристическият сектор претърпя безпрецедентен спад: броят на нощувките в ЕС намаля с 52% през 2020 г., като южноевропейските държави бяха особено засегнати - Гърция (-74%), Испания (-69%) и Италия

(-63%). Въздушният транспорт регистрира спад от 73% в пътникопотока, докато товарните превози показаха по-малък спад от 10.2% (Eurostat, 2024).

В противовес, дигиталният сектор демонстрира забележителен растеж: електронната търговия нарасна с 32% през 2020 г., а секторът на информационните технологии отбеляза ръст от 7.5%. Финансовите услуги показаха устойчивост с минимален спад от 1.2%, благодарение на бързата дигитална трансформация.

Анализът на национално ниво разкрива значителни различия в икономическото въздействие и възстановяване. Северните държави-членки демонстрираха по-голяма устойчивост: Швеция (-2.9%), Дания (-2.1%) и Финландия (-2.8%) отчетоха по-малки спадове през 2020 г. в сравнение със средното за ЕС. Това може да се обясни с по-високата степен на дигитализация, по-гъвкавите трудови пазари и по-ефективните здравни системи.

Южните държави претърпяха по-тежки икономически последици: Испания (-10.8%), Италия (-8.9%) и Гърция (-9.0%), което се дължи на по-голямата зависимост от туризъм и услуги, изискващи физическо присъствие. Централно и източноевропейските държави показаха междинни резултати, с относително по-бързо възстановяване благодарение на по-силния производствен сектор.

5. Дискусия, научни изводи и импликация за политиките на възстановяване

Траекторията на възстановяване разкрива няколко ключови тенденции, подкрепени с емпирични свидетелства:

Първо. Дигитална трансформация. Инвестициите в дигитализация нараснаха с 53% през 2020-2021 г., като 68% от европейските компании ускориха своите дигитални проекти. Този процес е особено интензивен в банковия сектор (ръст на дигиталните транзакции с 64%) и търговията на дребно (увеличение на онлайн продажбите с 45%).

Второ. Промени в производствените вериги. Наблюдава се тенденция към регионализация на веригите на доставки, като 47% от европейските производители планират преместване на производство по-близо до крайните пазари. Инвестициите в автоматизация са нараснали с 38% като отговор на предизвикателствата с работната сила.

Трето. Структурни промени на пазара на труда. Дистанционната работа се е увеличила от 5.4% преди пандемията до 36.2% през 2020 г., като 58% от компаниите планират да запазят хибриден модел на работа. Това води до значителни промени в търсенето на офис площи и градската мобилност.

Анализът позволява формулирането научно-обосновани заключения в три основни насоки:

Първо. Теоретични импликации:

- Кризата демонстрира ограниченията на традиционните макроикономически модели при анализа на комплексни шокове (Zahariev, et al., 2020);
- Необходимост от преосмисляне на теориите за икономическа устойчивост с фокус върху технологичната готовност и адаптивност;
- Потвърждение на хипотезата за асиметрично секторно въздействие на пандемичните шокове (Brusarski, Zahariev, & Manliev, 2024).

Второ. Препоръки на ниво политики и публичен сектор:

- Необходимост от диференциран подход при формулиране на възстановителни мерки;
- Важност на инвестициите в дигитална инфраструктура и умения (Zahariev, Simeonov, & Todorova, 2023);
- Подкрепа за структурна трансформация на уязвимите сектори.

Трето. Дефиниране на дългосрочни структурни ефекти и последствия:

- Ускорена дигитализация (Василев & Петкова, 2019) като катализатор на икономическа модернизация;
- Преосмисляне на глобалните вериги за доставки и създаване на добавена стойност (Zahariev, Financial Analysis, 2022);
- Трайни промени в моделите на работа и потребление (Захариев, Захариева, Михайлова, Иванова, & Николова, 2023).

Тези изводи имат съществено значение за формулирането на бъдещи политики на европейско и национално ниво, особено в контекста на програмите за възстановяване и устойчивост.

6. Заключение

На базата на проведения анализ могат да бъдат формулирани следните научно-обосновани изводи.

Пандемичната криза катализира процеси на структурна трансформация в българската икономика, ускорявайки преход към дигитализация и автоматизация. Емпиричните данни потвърждават хипотезата за асиметрично въздействие върху различните сектори, което води до преразпределение на ресурси и промяна в относителната тежест на отделните отрасли.

Наблюдава се формиране на нови адаптивни механизми на микро- и макроикономическо ниво, които модифицират традиционните бизнес модели и създават предпоставки за повишена устойчивост при бъдещи шокове. Секторите с по-висока степен на дигитализация демонстрират по-голяма резилиентност, което потвърждава теоретичните предположения за ролята на технологичната готовност в кризисни условия.

Анализът предоставя емпирични доказателства за необходимостта от диференциран подход при формулирането на антикризисни политики, отчитащ специфичните характеристики и потребности на различните сектори. Данните подкрепят тезата за важността на целенасочени интервенции

за подкрепа на най-засегнатите отрасли, съчетани с стимули за технологична модернизация и структурна адаптация.

Изследването допринася към теоретичното разбиране за механизмите на предаване на икономически шокове в малка отворена икономика, като идентифицира специфични канали на въздействие и фактори, определящи секторната устойчивост. Наблюдаваните модели на възстановяване предоставят емпирична основа за развитие на теоретичните модели за икономическа резилиентност.

Тези научни изводи имат съществено значение както за развитието на икономическата теория, така и за формулирането на практически политики за повишаване на устойчивостта на българската икономика и икономиката на ЕС към бъдещи шокове.

Използвани източници

Brusarski, R., Zahariev, A., & Manliev, G. (2024). *Introduction to Finance (Financial Theory).* Svishtov: Tsenov Academic Publishing House.

Eurostat. (2024, 7 24). *https://ec.europa.eu/eurostat.* Retrieved from Labour productivity and unit labour costs at industry level: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_lp_a21__custom_12117133/default/table

Eurostat. (2024, 9 2). *Statistics | Eurostat (europa.eu).* Retrieved from National accounts employment data by industry (up to NACE A*64): https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10_A64_E

Laktionova, O., Dobrovolskyi, O., Karpova, T. S., & Zahariev, A. (2019). Cost Efficiency of Applying Trade Finance for Agricultural Supply Chains. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 41*(1), 62-73. doi:https://doi.org/10.15544/mts.2019.06

Zahariev, A. (2022). *Financial Analysis.* Svishtov: AI „Tsenov“. Извлечено от https://www.researchgate.net/publication/365793801

Zahariev, A., Angelov, P., & Zarkova, S. (2022). Estimation of Bank Profitability Using Vector Error Correction Model and Support Vector Regression. *Economic Alternatives*, 157-170. doi:https://doi.org/10.37075/EA.2022.2.01

Zahariev, A., Ivanova, P., Angelov, A., & Zaharieva, G. (2021c). Evolution in the regulatory framework for distance learning in a pandemic environment - the experience of Bulgaria. *Abstracts & Proceedings of SOCIOINT 2021 - 8th International Conference on Education and Education of Social Sciences, 14-15 June 2021* (стр. 18-24). Istanbul: OCERINT. doi:https://doi.org/10.46529/socioint.202102

Zahariev, A., Ivanova, P., Zaharieva, G., Slaveva, K., Mihaylova, M., & Todorova, T. (2023). Interplay between CSR and the Digitalisation of Bulgarian Financial Enterprises: HRM Approach and Pandemic Evidence. *Journal of Risk and Financial Management, 16*(9), 385. doi:https://doi.org/10.3390/jrfm16090385

Zahariev, A., Laktionova, A., Zaharieva, G., & Kostov, D. (2022b). International Master Degree Partnership through Double Diploma Programme of International Financial Management (on the example of Bulgaria and Ukraine). *Abstracts & Proceedings of SOCIOINT 2022 - 9th International Conference on Education and Education of Social Sciences, 17-18 January 2022* (стр. 576-583). Istanbul: OCERINT. doi:https://doi.org/10.51508/intcess.202280

Zahariev, A., Simeonov, S., & Todorova, T. (2023). From STEM to BEST: two standards, one goal. *Strategies for Policy in Science and Education, 31*(4s), 89-100. doi:https://doi.org/10.53656/str2023-4s-7-fro

Zahariev, A., Zaharieva, G., Mihaylova, M., & Nikolova, M. (2022f). COVID-19 as a factor for the digitalisation in human resource management in the Bulgarian financial institutions. *87th International Scientific Conference of Economic and Social Development: Economics, Management, Finance and Banking. Economic and Social Development (Book of Proceedings), vol. 87*, стр. 210-219. Svishtov: Cakovez, Croatia. Извлечено от https://www.researchgate.net/publication/364153505

Zahariev, A., Zveryakov, M., Prodanov, S., Zaharieva, G., Angelov, P., Zarkova, S., & Petrova, M. (2020). Debt management evaluation through support vector machines: on the example of Italy and Greece. *Entrepreneurship and Sustainability Issues, 7*(3), 2382-2393. doi:https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.3(61)

Zaharieva, G., Tarakchiyan, O., & Zahariev, A. (2022). Market capitalization factors of the Bulgarian pharmaceutical sector in pandemic environment. *Business Management, XXXII*(4), 35-51. Извлечено от https://bm.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2784

Брусарски, Р., Захариев, А., & Манлиев, Г. (2015). *Финансова теория.* В. Търново: ФАБЕР.

Василев, Й., & Петкова, Е. (2019). Информационното общество и глибализацията. *Икономически предизвикателства: Развитие, Благосъстояние, Интеграция.* (стр. 157-164). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. Извлечено от file:///D:/Users/User/Desktop/Gorian_artical/SBORNIK%20Stopanski%20%20UNSS_2018_2019.pdf

Захариев, А., & Димитров, Д. (2015). За ефективната фискална политика в отворената икономика на ЕС. *Годишник, СА „Д. А. Ценов“, 68*(1), 7-44. Извлечено от https://www.researchgate.net/publication/298833162

Захариев, А., Захариева, Г., Михайлова, М., Иванова, К., & Николова, М. (2023). Дигиталната трансформация в управлението на човешките ресурси в българските финансови предприятия. *АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, 31*, 335-362.

Лилова, Р., Захариев, А., Кръстев, Л. и колектив. (2021). *Въведение във финансите.* Свищов: АИ „Ценов“. Извлечено от https://www.researchgate.net/publication/350354290

НСИ. (9 Януари 2024 г.). *БВП - производствен метод - национално ниво*. Извлечено от НСИ: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=1169

Радков, Р., & Захариев, А. (2021). *Международни финанси.* Свищов: АИ „Ценов“. Извлечено от www.researchgate.net/publication/349645262